

Серих Л.В.
Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ПРОФЕСІЙНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО- ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

У статті представлено теоретичні засади та експериментальний досвід організації фахового зростання вчителів образотворчого мистецтва через ефективне викладання декоративно-прикладного мистецтва. Із огляду на регіональний компонент репрезентовано Кролевецьке візерункове ткацтво як засіб формування естетичних цінностей учнів.

Ключові слова: професійне вдосконалення вчителів, образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, естетичні цінності, Кролевецьке візерункове ткацтво.

Постановка проблеми

У сучасному інформаційному розвитку й культурному гальмуванні, у тому числі й морально-естетичному, дуже важливо зрозуміти актуальність і необхідність компетентного викладання образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва у загальноосвітній школі, школі нового типу, що дасть змогу ефективно формувати в учнів естетичні цінності.

Професійне вдосконалення вчителів образотворчого мистецтва, становлення висококваліфікованого вчителя, викладача образотворчого мистецтва, удосконалення набутих ним власних знань, умінь і навичок — безперечно, нагальне питання післядипломної педагогічної освіти.

У багатьох нормативно-правових документах про освіту головним виступає виховання духовності, поваги до мистецтва, художньої культури, можливість повноцінного інтелектуального розвитку й адаптації особистості до нових умов розвитку суспільства у третьому тисячолітті. Саме така особистість спроможна впливати на економіку та соціальні відносини в суспільстві, зокрема, на культурну, морально-естетичну її сферу.

Якщо у школі є повноцінна художня діяльність школярів та адекватне сприймання ними художніх творів, то заклад освіти засвідчує тим самим, що ставиться уважно до цінностей української спільноти, і якщо ми прагнемо до духовного розвитку, то маємо виявляти повагу до глибин власної культури, до її моральних та естетичних ідеалів.

У Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти підвищення кваліфікації учителів, керівників гуртків образотворчого мистецтва відбувається саме з урахування означених вище аспектів.

Предмет «образотворче мистецтво» розглядається не як традиційна навчальна дисципліна, яка орієнтована на здобуття знань, умінь та уявлень, а передусім як засіб розвитку інтелектуально-почуттєвої сфери дитини, її творчого потенціалу, цілісних орієнтацій та світогляду.

Виклад основного матеріалу

Важливе значення для розв'язання проблеми професійного вдосконалення фахівців мають питання, викладені в теоретичних позиціях учених (Є.Антонович, Б.Брилін, О.Дем'янчук, Л.Масол, Н.Миропольська, Л.Савенкова, Б.Юсов): формування художньо-естетичних цінностей, розвиток окремих параметрів естетичного досвіду дітей і молоді, їхніх естетичних почуттів, інтересів, потреб, сприймання, творчої діяльності; психолого-педагогічні принципи формування особистості засобами мистецтва (Н.Берхін, Ю.Крупник, В.Бутенко, Н.Менчинська, Г.Нежнов); формування ціннісних орієнтацій особистості (І.Бех, П.Ігнатенко, О.Сухомлинська); світоглядна функція мистецтва (Н.Карпова, Б.Неменський, О.Рудницька); взаємодія мистецтва в естетичному вихованні (Л.Масол, О.Мелік-Пашаєв, Г.Шевченко, О.Щолокова); культурологічний підхід до виховання (Н.Щуркова, М.Киященко, О.Шевнюк). Серед сучасних дисертаційних досліджень, у яких висвітлюється проблема формування естетичного ставлення до мистецтва, особливий інтерес викликають дослідження В.Бутенка, Л.Коваль, І.Регейло, С.Замашної.

Проблема професійного вдосконалення фахівців у системі післядипломної освіти досліджується в працях українських учених — В.Олійник, Н.Клокар, Н.Протасової, Т.Сорочан, у галузі мистецтва — С.Ковальнової, М.Найденко, В.Ружицького та ін.

Проведений аналіз науково-методичної літератури і практика свідчать, що вже накопичено певний досвід з використання поліфункціональних можливостей мистецтва та формування художньо-естетичних цінностей особистості, тому *метою* статті є: підвищення науково-теоретичного, методичного та загальнокультурного рівня вчителів, оволодіння основами й методикою викладання мистецьких дисциплін, а саме: образотворчого мистецтва, навичками та прийомами декоративної діяльності згідно з сучасними досягненнями педагогічної науки і практики, регіональними традиціями декоративно-прикладного мистецтва, що дасть можливість ефективного формування в учнів художньо-естетичних цінностей.

Основи сучасної теорії навчання дорослих обґрунтовано у працях С.Змеєва, він сформулював андрагогічні принципи навчання, які становлять фун-

дамент цієї теорії, з урахуванням яких конструюють сучасні моделі навчання вчителів (Н.Клокар, Н.Протасова та ін.), що, безумовно, призведе до переосмислення, перегляду вчителями основних позицій роботи з учнями. До таких принципів навчання, за узагальненням Л. Масол, у системі післядипломної педагогічної освіти належать: принцип спільної діяльності (тих, хто навчається, з тими, які навчаються), щодо планування, реалізації, оцінювання й корекції навчання; принцип опори на досвід того, хто навчається — життєвий, соціальний, професійний; індивідуалізація навчання (кожний, хто навчається, спільно з тим, хто навчає, створює індивідуальну програму, зорієнтовану на конкретні освітні цілі та враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні та когнітивні особливості й можливості того, хто навчається, їхні прагнення до саморозвитку, самовдосконалення); принцип елективності навчання (надання тому, хто навчається, певної свободи вибору цілей, змісту форм, методів, джерел, засобів, термінів, місця навчання, оцінювання результатів навчання) [3, 2–6].

Післядипломна педагогічна освіта — це система навчання та розвитку вчителів образотворчого мистецтва, спрямована на приведення їхнього професійного рівня у відповідність до соціокультурних вимог часу, державного стандарту в галузі «Естетична культура», індивідуальних, виробничих потреб тощо.

Професійне вдосконалення вчителів образотворчого мистецтва щодо формування в учнів естетичних цінностей засобами декоративно-прикладного мистецтва потребує глибокого розуміння ними основ національної культури та національного образу світу. Сучасні культурологи схиляються до думки, що в основі феноменального світу національної культури лежить певний тип світосприйняття — «національний образ світу» (Г.Гачов), який складає неповторну систему характерних для нації світоглядних уявлень. Однак він — не замкнута в собі модель Всесвіту. В кожному культурно-історичну епоху національний світообраз взаємодіє з особливостями світобачення народу, зумовленими конкретними історичними подіями, обставинами. Окрім того, піддаючись дії «відцентрових» сил, він перетинається із загальними світоуявленнями, які характеризують екзистенційні виміри існування народів тих культур, з якими контактує на даний момент нація. Однак це загальне у світоглядності завжди заломлюється крізь призму особливого, специфічного, яке і складає ядро «національного образу світу». Це ж специфічне в національному світогляді найтісніше корелює з поняттям ментальності нації [4, 25].

Виокремлюючи художній образ світу із загального розуміння «національного образу світу», науковці визнають художній образ як єдність об'єктивного і суб'єктивного. Від категорій наукового мислення художній образ відрізняється живою безпосередністю. Художній образ відображає не тільки факти життя, а

й містить специфічні узагальнення життєвих явищ, проникає в їх сутність, розкриває внутрішній сенс. У художньому образі зливаються як риси живого споглядання, так і риси абстрактного мислення. Художній образ — це цілісна та завершена характеристика життєвого явища, яка співвідноситься з художньою ідеєю твору й виявляється в конкретно-чуттєвій, естетично-визначеній формі. Такі підходи до розуміння сутності художнього образу характерні для його естетичного тлумачення. Тож, як кардинальна категорія естетики, художній образ відбиває сутність художньої творчості — «це форма мислення в мистецтві і засіб відображення та моделювання дійсності, якому властиві окремі специфічні риси» [6, 121].

Уведення регіонального компонента «Кролевецьке візерункове ткацтво» до навчально-тематичних планів підвищення кваліфікації вчителів образотворчого мистецтва, а також до орієнтовного календарно-тематичного планування (5–7 класи) з образотворчого мистецтва є надзвичайно важливим, оскільки узгоджується змістовне наповнення уроку, віковий чинник і зміст компонента «Кролевецьке ткацтво», що дає максимальну ефективність формування естетичних цінностей учнів.

Змістом уроків за темою «Кролевецьке візерункове ткацтво» передбачено розгляд історичних аспектів народного мистецтва та методичні (технологічні) способи виконання творчих робіт учнями. Розглянемо історичний аспект: відновивши першооснову художнього перебору, майстри, щоб досягти неперевершеності, основну увагу приділяли орнаменту, його декоративній стилізації, підкресленню головної думки. Так, з поряд традиційними ромбами, розетками і листками з'являються симетрично розміщені по вертикалі та горизонталі квіти, сонце, півники, силуетні зображення Богині Березині з піднятими вгору руками. З 1782 року на рушниках з'являється двоголовий орел. Це пояснюється тим, що Кролевець підпорядковується Новгород-Сіверському намісництву, одержує герб, де і був зображений двоголовий орел. Зазвичай вгорі або внизу рушника, нерідко навіть між елементами середньої частини орнаменту, майстри ткали ініціали чи повністю своє прізвище, ім'я та по батькові, рік, місяць виготовлення витвору [5].

Народне ручне ткацтво від усіх інших домашніх ремесел вирізнялося своєю чітко вираженою сезонністю. Пряжу не купували, виготовляли самі. Рано повесні висівали льон, відразу після вівса і ячменю. Під кінець літа його вибирали, висмикуючи кожну рослину із землі руками, молотили головки, щоб вибрати насіння, а всі стебла, замочивши, розкладали на рівному місці на траві, і так з місяць льон лежав, його мили дощі, сушило сонце, а потім він знову вимокав. Коли костриця у стеблах починала ламатися, льон в'язали у сніпки, вивозили з поля й складали у клуні. Щоб виділити волокно, яке потім можна буде прясти, льон уже взимку терли на спеціальних пристроях-тер-

ницях, просушуючи перед цим на печі, потім тіпали його, вибиваючи тверді частини стебла, чесали на великому дерев'яному гребені — на «мички микали» (мичками називали жмут чистого волокна, яке потім пряли). З льоном пов'язане життя кролевчан. Недаремно тлом на гербі Кролевеччини є колір квітучого поля льону [5].

Для кролевецького рушника характерне поєднання білого і червоного кольорів. На білому тлі між густо червоними паралельними смугами ткався багатий орнамент. Одні рушники заткані суціль візерунками, на інших вони є густішими. Відомі старовинні рушники суціль заткані візерунками. Це було тло, а орнамент на ньому творили залишені незатканими білі прямокутники, розташовані ланцюжком, то врозсип, то зірчасто рівні й паралельні лінії. Ткачі передавали навколишній світ умовними знаками: прямою горизонталлю — землю, хвилястою — воду, хрестом — вогонь. В орнаменті витримувалися геометричні форми. Геометрично відображалися на рушниках квіти, листя, колосся, зірки, птахи, вода, небо тощо, тобто орнамент стилізувався під геометричні фігури.

На вимогу часу згодом почали з'являтися царські орли, церкви, монастирки. На кролевецьких рушниках зображується і Богиня Берегиня, яка була посередником між сонцем і людьми, з піднесеними руками. Пізніше її замінили «квітучі вазони», «дерево-життя». Богиня Берегиня означала в народному розумінні початок життя, вона — мати всього живого на Землі, захисниця хатнього вогнища. Їй належали повітря, земля, вода, її образ заповнював центральну частину рушника [5].

Сприймаючи у предметі його естетичні якості, ми схоплюємо його найширшу суспільно-практичну значущість, його цінність для людства в цілому і для усього людського роду [1, 46].

Для педагогічного аспекту дослідження формування в учнів естетичного ставлення до мистецтва важливим є розгляд наукових праць із загальної та вікової психології, психології навчання та виховання (Б.Ананьєв, А.Асмолов, І.Бех, Л.Божович, Б.Братусь, Л.Виготський, В.Давидов, І.Кон, П.Костюк, В.Крутецький, О.Леонтьєв, А.Лейтес, Д.Фельдштейн, А.Шаров), які сприяють розумінню особливостей підліткового віку, мотивації поведінки особистості, осмисленню теоретичних основ формування й розвитку в підлітковому віці ціннісних орієнтацій, творчого освоєння особистістю естетичних цінностей.

Оскільки заняття в школі насичені вербально-логічними операціями, репродуктивною, фізичною діяльністю тощо, то на лекціях, практичних заняттях, у дискусіях зі слухачами курсів образотворчого мистецтва, викладачами, керівниками гуртків образотворчого мистецтва позашкільних навчальних закладів особлива увага приділяється відновленню — навіюванню продуктивної художньо-творчої обдарованості дітей, відтворення природного натхнення —

адаптації за допомогою релаксації. Релаксація — це перехід від активного логічного мислення до стану проявів асоціацій. Ця форма навіювання застосовується для зняття психічної й фізичної напруги учнів, які приходять до позашкільного закладу в кінці робочого дня стомленими, із загальмованими образними центрами. Особливо доречна така релаксація в позашкільній і позакласній роботі з молодшими школярами перед початком продуктивної художньо-творчої діяльності.

Процес художнього сприймання може забезпечити умови для навіювання дітям впевненості і забезпечення можливості повнокровної творчості і, як показує практика, результативність цієї роботи пояснюється такими сприятливими обставинами: особлива схильність дітей до навіювання; колективна форма сприймання та творчості; поліфункціональність мистецтва; особлива форма катарсичного ефекту у дітей; синтез мистецтв, використаних у моделі (образотворче мистецтво, музика, художнє слово) [2, 187].

Після процесу сприймання важливо повернутися до роботи над малюнком, композицією. Актуальність занять композицією на уроках образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва полягає в тому, що в естетичному вихованні та у художньо-творчому розвитку дітей важливе значення необхідно приділяти навчання закономірностей художньої побудови та створення художніх образів, специфічних для того чи іншого виду мистецтва, але так, щоб не заглушити природний дар дитини до цього і не втратити цільності вільного дитячого малюнка. Композиція може бути центральною, коли найбільш компактно заповнюється центр роботи, але може і навпаки зосереджуватися на краях аркуша, лишаючи центр вільним. Методика навчання композиції враховує планування уроків відповідно до видів мистецтва. У декоративно-прикладному мистецтві симетричне вирішення візерунка не є єдиним. Можна вирішити мотив візерунка асиметрично, при декоративному обробленні елементів допустимо поєднання симетрії та асиметрії. Наприклад, листя горобини зображені симетрично, ягоди — асиметрично. Потрібно також скомпонувати кольорове рішення візерунка. Воно може бути різноманітним і залежатиме від предмета, на якому буде нанесений малюнок [5].

Прообразами малюнків є навколишній світ — тварини, рослини, природні явища, людина. Різноманітні за формою та кольором мотиви рослинного, тваринного, предметного світу, предмети побуту і сама людина є невичерпним джерелом творчості всіх народів у всі часи. Творчо перевтілюючи мотиви природи в художньо-естетичні образи декоративно-прикладного мистецтва, прагнемо до певних узагальнень, готуємо учнів до виконання малюнків з перероблення форм поетапно: пленерні замальовки мальви (в народі — «рожі»); робота за зразком, по пам'яті, за уявою, за фотографіями, замальовками, отримання узагальнюючої окресленої форми; стилізація рослинної фор-

ми; доповнення нюансами; виконання варіантних орнаментальних композицій; підбирання кольору.

Висновки

Отже, організований процес професійного вдосконалення фахівців у системі післядипломної освіти засобами Кролевецького візерункового ткацтва сприятиме ефективній художньо-естетичній діяльності учнів, формуванню їхніх естетичних цінностей.

У спілкуванні з навколишнім світом зразками високохудожнього народного декоративно-прикладного мистецтва дитина набуватиме знання, розвиватиме смаки, почуття тощо. Створюючи художній образ, дитина привчатиметься не копіювати образ з фотографічною точністю, а переосмислювати і доповнювати його.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боров Ю. Эстетика / Ю.Боров. — Ростов н/Д.: Феникс, 2004. — 704 с.
2. Кардашов В.М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. / В.М.Кардашов. — К.: Вид. дім «Слово», 2007. — 296 с.
3. Масол Л.М. Підготовка вчителів до поліхудожнього виховання учнів: теоретичні підходи й експериментальний досвід / Л.М.Масол // Мистецтво та освіта. — 2009. — № 2. — С. 2–6.
4. Ратко М. Світоглядні основи української художньої культури / М.Ратко // Мистецтво та освіта. — 2007. — № 1. — С. 25–30.
5. Серих Л.В. Кролевецьке візерункове ткацтво на уроках художньо-естетичного циклу: навч.-метод. посіб. / Л.В.Серих. — Суми: РВВ СОІППО, 2009. — 125 с.
6. Эстетика: навч. посіб. / М.П.Колесников, О.В.Колесникова, В.О.Лозовой та ін.; за ред. В.О.Лозового. — К., 2007. — 208 с.

В статье представлены теоретические основы и экспериментальный опыт организации повышения профессионального уровня учителей изобразительного искусства путем эффективного обучения декоративно-прикладной деятельности. Используя региональный компонент, Кролевецкое узорчатое ткачество выступает как средство формирования эстетических ценностей учащихся.

Ключевые слова: *повышение профессионального уровня учителей, изобразительное искусство, декоративно-прикладное искусство, эстетические ценности, Кролевецкое узорчатое ткачество.*

Theoretical bases and experimental experience of organization of increase of professional level of teachers of fine art are represented in the article, effectively teaching to the decoratively-applied activity. Using a regional component, the Krolevetskoe figured weaving as mean of forming of aesthetic values studying is represented.

Key words: *increase of professional level of teachers, fine art, decoratively-applied art, aesthetic values, Krolevetskoe figured weaving.*